

УДК 811.161.3'367'0

## ФУНКЦЫЯ НАВАННЕ ДАВАЛЬНАГА ПРЫДЗЕЯСЛОЎНАГА Ў СТАРАБЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРНА-ПІСЬМОВАЙ МОВЕ

*Эльвіра Ярмоленка*

кандыдат філалагічных навук, вядучы навуковы супрацоўнік Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі (Мінск, Рэспубліка Беларусь)  
e-mail: elvira-yar@yandex.by  
ORCID: 0000-0002-7809-8074

У артыкуле аналізуецца функцыянаванне ў старабеларускай літаратурна-пісьмовай мове давальнага прыдзеяслоўнага: разглядаецца яго выкарыстанне для абзначэння ўскоснага аб'екта, ускоснага суб'екта і давальнага зацікаўленай асобы; звяртаецца ўвага на давальны склон пры дзеясловах давання, давальны карысці і шкоды, давальны адрасата паведамлення, давальны аб'екта душэўнага руху, давальны аблятыўны; адзначаецца ўжыванне ў пісьмовых крыніцах канструкцый з давальным прыдзеяслоўным беспрыназоўнікавым і з прыназоўнікам **къ** (**ко**), а таксама паралельнае выкарыстанне канструкцый з родным прыдзеяслоўным з прыназоўнікамі **до** і **у** (**въ**).

**Ключавыя словы:** старабеларуская літаратурна-пісьмовая мова; гістарычны сінтаксіс; гісторыя беларускай мовы; дапаўненне; давальны прыдзеяслоўны склон.

### *Yarmolenka Elvira. The Functioning of the Adverbial Dative in the Old Belarusian Literary and Written Language.*

*The article studies the functioning of the adverbial dative case in the Old Belarusian literary and written language.*

*It is noted that the adverbial dative usually performs the functions of an indirect object or an indirect subject in a sentence; the function of the dative of an interested person is also distinguished.*

*It is indicated that indirect objects (denoting a person or a thing who/which receives the action of the verb) are widely fixed in Old Belarusian written sources. The use of the dative case with the verbs of giving is analyzed (including 3 groups of verbs: those with the meaning of transmission, delivery, providing; verbs with the meaning of moving in space; verbs with the meaning of instruction and empowerment); the dative of benefit and harm (denoting a person or thing who/which receives a useful or harmful action of a verb), the dative of recipient of the message (used with verbs of speech, reporting), the dative of object of mental movement (used with verbs of mental movement, psychic reaction), and the dative of taking away (used with perfect verbs with the meaning of taking away, deliverance) were also considered.*

*The features of the dative of indirect subject which denotes an action performer or a person experiencing some state are also noted. It is indicated that the use of the dative of an interested person (it is expressed only by personal pronouns) is observed in a quantitatively small group of linguistic material in the Old Belarusian language.*

*The author pays attention to the variants of the adverbial dative case. The cases of the use of the dative with verbs of writing and verbs of speech with the preposition **къ** (**ко**) and without it are considered. The data on the use of constructions with the genitive adverbial case in parallel with constructions with the dative adverbial case in the Old Belarusian literary and written language are given.*

**Keywords:** the Old Belorussian literary and written language; historical syntax; history of the Belarusian language; object; adverbial dative case.

Даследаванне розных аспектаў сінтаксісу старабеларускай літаратурна-пісьмовай мовы па-ранейшаму з'яўляецца адной з актуальнейшых задач беларускага гістарычнага мовазнаўства. У прыватнасці, далейшага вывучэння патрабуюць пытанні ўжывання даданых членаў сказа, іх функцый, спосабаў марфалагічнага выражэння, нягледзячы на існуючыя напрацоўкі ў гэтым напрамку. Так, да разгляду функцыянавання і спосабаў выражэння дапаўнення ў старабеларускай мове ў дваццатыя гады мінулага стагоддзя звярнуўся Я. Карскі [Карский 1956, с. 401–420]. Асаблівасці сінтаксісу простага сказа, у тым ліку даданых членаў сказа і ўжывання склонаў, у ранніх беларускіх граматах вывучыў В. Баркоўскі [Борковский 1949, с. 329–384]. Працягам гэтых выданняў стала калектыўная манаграфія «Нарысы па гісторыі беларускай мовы», дзе М. Булахаў разгледзеў адметнасці ў развіцці прыназоўнікавых канструкцый на месцы старажытных беспрыназоўнікавых у старабеларускай пісьменнасці [Нарысы 1957, с. 344–354]. Назіранні над ужываннем беспрыназоўнікавага давальнага склона ў старабеларускай, стараўкраінскай і старарускай мовах прадстаўлены ў рабоце І. Кершыене [Дательный 1968]. Пытанні выражэння даданых членаў сказа ў старабеларускай мове ўзнімалі А. Парукаў, С. Рапацэвіч [Рапацэвіч 2000], Э. Ярмоленка [Ярмоленка 2019] і інш. Асобую ўвагу даследчыкі скіроўвалі на пытанні склонавага сінтаксісу. Пры вывучэнні сінтаксісу Лаўрэнцьеўскага летапісу Я. Карскі адзначыў ужыванне давальнага склона для абазначэння асобы або прадмета, на карысць або шкоду якім адбываецца дзеянне, выражанае дзеясловам, для абазначэння прадмета, да якога накіраваны вядомы душэўны рух, *Dativus ethicus* (складаецца з давальнага некаторых займеннікаў), давальнага асобы (удзельніка або вытворцы пры залежным стане), давальнага мэты, давальнага з прасторавым значэннем, давальнага прыналежнасці [Карский 1962, с. 80–82]. На думку А. Шахматава, «давальны склон пры дзеяслове, склон ускоснага ... дапаўнення, выражае такое залежнае ад дзеяслова ўяўленне, да якога накіравана дзеянне дзеяслова, не ахопліваючы гэтага ўяўлення (што выражаецца вінавальным склонам), не закранаючы яго непасрэдна (што выражаецца родным склонам). Таму давальным склонам выражаецца перш за ўсё назва асобы ў яе дачыненні да ўсякай актыўнай прыметы (дзеяння або стану), што ўзнікла незалежна ад якога-небудзь вытворцы» [Шахматов 2001, с. 334]. Спосабы ўжывання давальнага склона ў стараславянскай і старажытнаруская мовах з пункта гледжання значэнняў, выражаных гэтай формай, а таксама найбольш істотныя змены ва ўжыванні давальнага склона ў названых мовах падрабязна вывучаны А. Праўдзіным [Правдин 1956]. Аўтар правёў класіфікацыю значэнняў давальнага склона з улікам сінтаксічнай функцыі імені і характару дзеяслоўнага кіравання. Пытаннем сінтаксісу стараславянскіх беспрыназоўнікавых склонаў прысвечана манаграфія К. Ходавай [Ходова 1963], дзе раскрыты аб'ектыўныя крытэрыі вылучэння склонавых функцый і значэнняў. Важкі ўклад у вывучэнне развіцця беспрыназоўнікавых і назоўнікавых склонавых форм унесены Ц. Ломцевым [Ломтев 1963].

У сучасным беларускім гістарычным мовазнаўстве няма асобных работ, прысвечаных функцыянаванню дапаўнення ў старабеларускай літаратурна-пісьмовай мове, а таму ўзнікае неабходнасць «канкрэтызацызацыі існуючых сёння даных у дачыненні да развіцця сінтаксічнага ладу старабеларускай літаратурна-пісьмовай мовы, атрымання новых навуковых вынікаў на

максимальна даступным фактычным матэрыяле і з улікам сучасных тэндэнцый развіцця сінтаксічнай навукі» [Паляшчук 2017, с. 137].

У дадзеным паведамленні мы спынімся на разглядзе прыдзеяслоўных дапаўненняў, выражаных формай давальнага склону. Асноўнае сінтаксічнае значэнне дапаўнення – гэта аб’ектнасць дзеяння або стану. Дапаўненні звычайна выражаюцца назоўнікамі ва ўскосных склонах (з прыназоўнікамі і без іх), а таксама іншымі словамі, якія ўжываюцца ў значэнні назоўнікаў (займеннікі-назоўнікі або іншыя часціны мовы пры іх субстантывацыі). У сказе дапаўненне можа адносіцца да дзеяслова-выказніка, да дзейніка або даданага члена сказа, выражаных назоўнікам, прыметнікам, дзеепрыметнікам, прыслоўем: *тому иному воеводѣ ... у тяхъ 4 тысячахъ заставити имаемы* (АЗР, I, с. 22, 1388); *ихъ дедизнѣ, ѿ Вишневе а ѿ Кушлянехъ, пустошитъ и предаеть инъшимъ* (КСД, с. 1105, 1522); *такъ же тежъ мещане и предмежане въ местахъ и въ местечкахъ ... подлягутъ податкови* (КПД, с. 534, 1569); *взял собе имене Стревиницкое* (АВК, XXX, с. 175, 1597); *бѣдѣчи обоимъ зычливими и прихитными ... оумодеровали* (Мак., с. 4); *благословены<sup>т</sup> то<sup>м</sup>, котори<sup>с</sup> предае<sup>м</sup> и ѿдѣлае<sup>м</sup> потребѹчимъ* (Зб. 259, с. 256); *послѣднѣишимъ* жалабы такъ его милости ксендза метрополиты ... скасовано (АВК, XV, с. 438, 1683).

Давальны прыдзеяслоўны ў сказе звычайна выконвае функцыі ўскоснага аб’екта і ўскоснага суб’екта, вылучаюць таксама функцыю давальнага зацікаўленай асобы (*Dativus ethicus*)<sup>1</sup>.

Шырока ў старабеларускіх пісьмовых крыніцах фіксуюцца дапаўненні, што абазначаюць ускосны аб’ект – асобу або прадмет, на якія арыентавана дзеянне, выражанае дзеясловам, да якога адносіцца ўвесь змест сказа або ў інтарэсах ці на шкоду якім ажыццяўляецца дзеянне: *Сынове твои и дщеры преданы будутъ иноплѣменникомъ* (Скар. ДЗ, с. 52б – 53); *не чини болше<sup>н</sup> прикрости ты<sup>н</sup> дерева<sup>н</sup>* (Алекс., с. 386).

У помніках пісьменнасці сярод значэнняў давальнага ўскоснага аб’екта адзначаны давальны пры дзеясловах давання, давальны карысці і шкоды, давальны адрасата паведамлення, давальны аб’екта душэўнага руху, давальны аблягчэўны.

Вылучаюцца наступныя групы дзеясловаў з абагуленым значэннем давання, якія маюць пры сабе давальны ўскоснага аб’екта:

1) дзеясловы са значэннем перадачы, уручэння, прадастаўлення і пад.: *выдати, давати, даровати, дати, додати, отдавати, отдати, подати, поделити* ‘падзяліць, надзяліць’, *предавати* ‘перадаваць, аддаваць’, *приказати* ‘даручыць, перадаць’, *приказовати* ‘даручаць, перадаваць’, *прислати, прыдати, роздати, уделяти* і інш.): *дали есмо предреченому пану ... за его верную службу село* (Арх. ЮЗР, VIII–4, с. 1, 1407); *казали есмо ... тую отчыну поделити бояромъ смоленскимъ* (КЗ, с. 580, 1495); *не можеш ѿдно ѿ<sup>т</sup>пуцаючы покорными а милосердыа просицимъ уделать* (Атыла, с. 229); *кони имъ отдать* (АВК, XVIII, с. 196, 1603); *кири<sup>т</sup> ... ей чашу воды студеное пода<sup>т</sup>* (Зб. 752, с. 86);

2) дзеясловы са значэннем перамяшчэння ў прасторы (*везти, нести, послати, привезти, принести, слати* і інш.): *я и самъ вашей милости привезу копъ осьмъ* (АВК, VI, с. 84, 1589); *ѡмыслили посла<sup>т</sup> алекѣа<sup>н</sup>дрови коронѣ*

<sup>1</sup> Давальны прыдзеяслоўны таксама можа выконваць функцыю акалічнасці (указвае на месца, час і напрамак дзеяння).

золотую (Алекс., с. 126); *пришо<sup>1</sup> исавь, и ѡвареныи з ловѡпотравы прине<sup>с</sup> ѡ<sup>т</sup>цѡ* (Біблія, с. 61). У приведених прикладах і подібних давальній склон можа мець додатковий акалічнасний значення, паколькі можа абазначаць не толькі асобу, якой нешта дастаўляецца (каму?), але і асобу, «у адносінах да якой дастаўляецца прасторавае блізкасць, якая з’яўляецца мэтай прасторавага руху (к каму? куды?)» [Правдин 1956, с. 31]. Аднак акалічнасний адцення значэння, на думку А. Праўдзіна, з’яўляецца толькі тады, калі пры дзеясловах дастаўлення ў вінавальным склоне стаіць адушаўлены назоўнік [Правдин 1956, с. 31];

3) дзеясловы са значэннем даручэння і падпарадкавання (*покорити* ‘падпарадкаваць’, *покоритися*, *поручити* ‘даручыць’, *поручитися*, *приказати* ‘даручыць, перадаць’, *приказатися* ‘даручыць сябе, падпарадкавацца’ і інш.): *покори емоу соупротивника ег* (Чэця, с. 1086–109); *коро<sup>1</sup> же великыи приказа гра<sup>0</sup> витебскѡ соколничемѡ* своемоу *ѡедорѡ ве<sup>с</sup>нѡ* (Віл., с. 4486); *вся тварь отбѣгла преступника, не хотячи ему покоритися* (АЗР, IV, с. 226, 1600–1605).

Давальны карысці або шкоды абазначае асобу або прадмет, да якіх накіравана дзеянне, карыснае або шкоднае для іх. Ён ужываецца пры дзеясловах *делати*, *деяти*, *помагати*, *работати*, *робливати*, *творити*, *учинити*, *фолговати* ‘даваць палёгку; патураць, дагаджаць’, *чинити*, *шкодити* і інш.: *помагаи мнѡ истинною* (Чэця, с. 76); *вы дей тымѡ людемѡ* крывды *дѣлаете и новины уводите* (АСД, XI, с. 3, 1545); *мы дей, бываючы у пна Копѣтя на толоках на тых кгрунтех пну Копѣтю* роблювали (АВК, XXXII, с. 97, 1596); *тому ... то шкодити не маеть* (Ст. 1566, с. 336); *ѡчини<sup>1</sup> те<sup>ж</sup> гдѡ бѣѡ Адамови и жонѡ* его *шаты з скѡ* и *присоблокѡ и<sup>х</sup>* (Бельск., с. 6).

Да давальнага карысці і шкоды адносяць і давальны склон пры дзеясловах са значэннем прызначэння (надзялення паўнамоцтвамі) (*поставити* ‘прызначыць (на пасаду)’, *посадити* ‘выбраць, назначыць, прызначыць, надзяліць уладай’, *прислати* ‘накіраваць каго-н.’ і інш.): *прося, итобы его намѡ* *поставили митрополитомѡ* (АЗР, I, с. 36, 1415); *смолянѡе ... посадили собе оу Смоленскѡ* ... *кнѡзя Андрея* (Увар., с. 108).

Давальны адрасата паведамлення ўжываецца пры дзеясловах маўлення, паведамлення (*вопити* ‘крычаць, галасіць, клікаць’, *вопяти*, *глаголати* ‘гаварыць’, *говорити*, *казати*, *мовити*, *намовити*, *написати*, *написовати*, *отвечати*, *отписати*, *отповедати*, *писати*, *поведати*, *приговоритися* ‘дамовіцца’, *примовити* ‘прамовіць; звярнуцца да каго-н. са словамі’, *приречи*, *речи*, *росказати* ‘расказаць; загадаць’, *сказати*, *споведати* ‘расказаць, паведамляць/расказаць, паведаміць’) і інш.): *почаль говорити езве* (Чэця, с. 23); *рекла емѡ* *жена его еше ты крѣпнисьѡ в<sup>с</sup>* *полности своєї примо<sup>с</sup> бѣѡ* да *оумри* (Зб. 262, с. 126); *многаж<sup>0</sup>ы ти писа<sup>х</sup>* (Арыст., с. 236); *панѡ воевода Новгородскій ... расказалѡ писарови* своему у *инвентарѡ* *углянути* (АСД, IX, с. 434, 1593); *мови<sup>1</sup> бы<sup>х</sup> емѡ* (Бельск., с. 596).

Давальны аб’екта душэўнага руху ўжываецца пры так званых дзеясловах душэўнага руху, дзеясловах псіхічнай рэакцыі [Кершиене 1968, с. 182] (*благословити*, *веровати*, *дивоватися*, *догадатися*, *жедати*, *заповедати*, *нагризти* ‘надакучыць’, *оборонитися*, *одоleti*, *пожедати*, *помолитися*, *радоватися*, *смеятися*, *судити* ‘даць магчымасць’, *уверити* ‘паверыць’, *хотети* і інш.) і абазначае асобу або прадмет, «да якой накіраваны вядомы душэўны рух, выражаны або меркаваны лексічным значэннем дзеяслова» [Карский 1956, с. 411]: *прошу и жедаю* *вашей милости*, *и волю свою повѣдаю* *вамѡ* (АЗР, I, с. 116, 1492); *блѣжени егда поноса<sup>т</sup> ва<sup>т</sup>* и *и<sup>ж</sup>денѡ* *вы* (Дыяр., с. 169); *такѡ же са* и *сами они довтнпови* *млоденца*, *и остромѡ* *розѡмови*

дивовали (Варл., с. 29б); *оувѣрила оны<sup>м</sup> слова<sup>м</sup> невѣста побо<sup>жс</sup>нага* (Жыц. св., с. 16).

Давальны аблятыўны фіксуецца пры дзеясловах закончанага трывання са значэннем аднімання, пазбаўлення (*вкрасти, забрати, згинути, отняти, побрати, пограбити, поимати, покрасти, удавити, украсти, умрети, утечи* і інш.): *коли мужъ женѣ умретъ* (АЗР, I, с. 39, 1420–1423); *престали были Сар<sup>ре</sup> немоци жен<sup>с</sup>скии* (Скар. КБ, с. 32); *если бы хто кому пограби<sup>л</sup> стадо свире<sup>н</sup>е* (Ст. 1529–Ф, с. 148); *тотъ Ярошь ... укралъ намъ шкатулу зъ коморы зъ фляшами шклеными* (ИЮМ, VIII, с. 251, 1597); *вси и<sup>м</sup> ска<sup>р</sup>бы побра<sup>т</sup>м* (Стрыйк., с. 469б). Па назіраннях даследчыкаў, давальны аблятыўны частотны не толькі ў старабеларускіх, але і ў стараўкраінскіх пісьмовых крыніцах, у агульнаўсходнеславянскіх тэкстах прадстаўлены адзінкавымі прыкладамі. Таму давальны аблятыўны лічыцца асаблівасцю старабеларускіх і стараўкраінскіх помнікаў [Жершиене 1968, с. 185].

Давальны ўскоснага суб'екта абазначае асобу, якая дзейнічае, або асобу, якая адчувае той ці іншы стан: *ему ещо не поздоровѣлося* (АЗР, I, с. 38, 1420–1423); *виделоя нам и паномъ радѣ нашии* (СДГВ, с. 18, 1505); *собаки ему не брати, ани рогатины, ани жадное стре<sup>н</sup>бы* (Ст. 1529–Ф, с. 121); *такъ ми са види<sup>т</sup>ь* (Рач., с. 309); *трьдно ити ва<sup>м</sup> на смоленъскъ и дорогобѣжъ за границѣ до Москвы* (Дыяр., с. 150б).

Колькасна невялікую групу складаюць выпадкі ўжывання давальнага зацікаўленай асобы (*Dativus ethikus*), які выражаецца толькі формай асабовых займеннікаў. Сувязь давальнага зацікаўленай асобы з дзеясловам, які ім кіруе, у адрозненне ад давальнага ўскоснага аб'екта – слабая [гл.: Карский 1956, с. 412; Ломтев 1956, с. 254]: *вже ти солнце зашло* (Чэцця, с. 356б); *оць ти оумерль* (Чэцця, с. 237б); *он шоль бэзпэ<sup>н</sup>е собѣ з лазни* (Рач., с. 239).

Сінаніміка давальнага склону ў старабеларускай літаратурна-пісьмовай мове не вылучаецца разнастайнасцю. Паралельна з давальным прыдзеяслоўным беспрыназоўнікавым ужываецца давальны прыдзеяслоўны з прыназоўнікам *къ* (*ко*). Даследчыкамі адзначана выкарыстанне прыназоўніка *къ* (*ко*) з давальным склонам пры дзеясловах *беседовати, речи, писати, вадити, позоровати, предатися, приложитися, целовати* і інш. у агульнаўсходнеславянскі перыяд [Нарысы 1957, с. 349; Правдин 1956, с. 49–50]. У старабеларускай літаратурна-пісьмовай мове працягвалася функцыянаванне давальнага з прыназоўнікам *къ* (*ко*) пры дзеясловах пісання і маўлення. Аднак пачынаючы з XV ст. адзначаецца паступовае змяншэнне частаты ўжывання прыназоўніка *къ* (*ко*) у гэтай пазіцыі: *а к намъ бы есте отписали* (ПГ, 1479) – *чи не написа<sup>л</sup> есми тобѣ трир<sup>а</sup>но з дѣмоу и розѣмомъ* (Зб. 262, с. 104б); *полочыномъ целовати къ добрымъ людемъ крестъ* (Гр. Віт., 1399, РЛА, с. 94) – *целовали есмо крестъ тебе* (КП, II, с. 268, 1582); *Черезъ князя Ивана къ вамъ крепкое слово говоривъши о братстве* (КЗ, с. 339, 1481); – *гѣа еи гѣмон* (Чэцця, с. 61б). Па нашых назіраннях, і пасля XV ст. працягваецца непаасядаўнае ўжыванне прыназоўніка *къ* (*ко*) у гэтай пазіцыі, аднак сустракаюцца такія канструкцыі пераважна ў тэкстах рэлігійных і свецка-мастацкіх тэкстах: *алексан<sup>р</sup>ъ же ... к ни<sup>м</sup> говори<sup>л</sup>* (Алекс. XV, с. 1б); *реклъ гѣ к<sup>с</sup> сатанѣ о<sup>т</sup>къль пришо<sup>л</sup> еси и о<sup>т</sup>вечалъ сатанъ къ гѣу и рекъ* (Зб. 262, с. 12); *Богъ говорачи къ сыномъ Израилевымъ, не павильса имъ ни въ одномъ какимъ образѣ* (Будны, с. 10б); *Хс<sup>т</sup> к<sup>с</sup> немѣ мовить* (Каліст, II, с. 19); *рече ко о<sup>т</sup>цѣ своемѣ* (Алекс. 1697, с. 4б).

На месцы канструкцый з давальным беспрыназоўнікавым і давальным з прыназоўнікам *къ* (*ко*) у старабеларускай літаратурна-пісьмовай мове паступова пашыраюцца канструкцыі з родным з прыназоўнікам *до* (*дзеяслоў* + *Д. скл.* = *дзеяслоў* + (*къ/ко*) *Д. скл.* = *дзеяслоў* + (*до*) *Р. скл.*), параўн.: *Шахно Піоховичъ маєть королю прислатъ чамлатъ бурънатный* (КЗ, с. 229, 1486) – *присла к нѣмѹ князь посла з брато<sup>м</sup> свои<sup>м</sup> кнѣземъ скиргаило<sup>м</sup>* (Віл., с. 448); *ω<sup>н</sup> прислалъ ко кнѣзю Костянтиноу клеитовныи листы* (Увар., с. 100) – *приславишы таки<sup>с</sup> листь в тотъ поветъ до врадѹ крѣо<sup>с</sup>ского* (Ст. 1588, с. 120); *он prysłał do kniazia Konstantyna gleytownnye listy* (Бых., с. 497); *якъ прыслалъ Бурба челядника до пана войта Овтушковича* (ИЮМ, XI, с. 60, 1697);

*рече Данишль ко Малазарови приставу своему* (Скар. ДП, с. 6); *Саѣтъ ... рече къ слугам<sup>с</sup> своим<sup>с</sup> пре<sup>о</sup>стоицимъ ему* (Скар. ПЦ, с. 476) – *рекль данил до меласара при<sup>т</sup>ава своего* (Зб. 82, с. 256); *рече до Алеѣандра* (Алекс. 1697, с. 44);

*прото мовить гѣ петрови на томъ камени сосиждѹ циркъовъ мою* (Апакр., с. 98) – *мови<sup>т</sup> до мене* (Дыяр., с. 1516);

*написалъ по<sup>л</sup>ание к бѣѹ молебнo* (Чэцця, с. 2666) – *хочю г<sup>д</sup>рю написати что ма еси проси<sup>т</sup>. ω повѣданіи ω трѣново<sup>м</sup> адовны<sup>х</sup>* (Арыст., с. 204) – *написалъ до него ба<sup>р</sup>зо поко<sup>р</sup>ны<sup>с</sup> ли<sup>с</sup>т<sup>м</sup>* (Пралог, с. 6656).

Паралельна з давальным аблятыўным выступаюць канструкцыі з родным склонам з прыназоўнікам *у* (*въ*): *вкралъ ми клачѹ* (КВЗС, с. 1116, 1539) – *тые смоляры украли на поли у подданыхъ князя его милости Полонскихъ тры яловицы* (АВК, XXII, с. 56, 1555–1565); *взял и пограбил у мене коня рижого синегривого з семьюмъ летомъ* (АВК, XXXIX, с. 34, 1578); *они ... отняли въ мене землю на бочку севбы на Бурне и ролю готовую взораную житомъ всеяли* (АВК, XVII, с. 157, 1540); *у него побрали ... жита ярого бочокъ три* (АСД, I, с. 181, 1590).

Такім чынам, у выніку праведзенага даследавання ўстаноўлена, што давальны прыдзеяслоўны склон актыўна выкарыстоўваўся ў старабеларускай літаратурна-пісьмовай мове для абазначэння ўскоснага аб'екта і ўскоснага суб'екта і вельмі рэдка выконваў функцыю давальнага зацікаўленай асобы. Сярод значэнняў давальнага ўскоснага аб'екта ў старабеларускай літаратурна-пісьмовай мове пашырэнне атрымалі давальны пры дзеясловах давання, давальны карысці і шкоды, давальны адрасата паведамлення, давальны аб'екта душэўнага руху, давальны аблятыўны. Паралельна з канструкцыямі з давальным прыдзеяслоўным беспрыназоўнікавым і з прыназоўнікам *къ* (*ко*) у старабеларускай літаратурна-пісьмовай мове назіраецца выкарыстанне канструкцый з родным склонам з прыназоўнікамі *до* і *у* (*въ*).

У перспектыве плануецца прааналізаваць функцыянаванне ў старабеларускай літаратурна-пісьмовай мове давальны прыйменны.

## ЛІТАРАТУРА

- Борковский, В. И. (1949). *Синтаксис древнерусских грамот*. Львов, 391 с.
- Карский, Е. Ф. (1956). *Белорусы*. Т. 2: Язык белорусского народа. Вып 2: Исторический очерк словообразования и словоизменения в белорусском языке. Вып. 3: Очерки исторического синтаксиса белорусского языка. Москва, 518 с.
- Карский, Е. Ф. (1962). Наблюдения в области синтаксиса Лаврентьевского списка летописи. [В:] *Труды по белорусскому и другим славянским языкам*. Москва, с. 58–112.
- Кершиене, Р. Б. (1968). Дательный падеж. [В:] *Сравнительно-исторический синтаксис восточнославянских языков. Члены предложения*. Москва, с. 178–205.

Ломтев, Т. П. (1956). *Очерки по историческому синтаксису русского языка*. Москва, 596 с.

*Нарысы па гісторыі беларускай мовы* (1957). А. Я. Бірала [і інш.]. Мінск, 450 с.

Паляшчук, Н. В. (2017). Гістарычны сінтаксіс беларускай мовы: стан і перспектывы вывучэння. [У:] *Беларуская граматыка: ад Браніслава Тарашкевіча да сучаснасці*. Зб. матэрыялаў Міжнар. навуц. канф., Мінск, 19–20 студз. 2017 г. В. А. Мандзік і інш. (рэдкал.). Мінск, с. 131–138.

Правдин, А. Б. (1956). Дательный приглагольный в старославянском и древнерусском языках. [В:] *Ученые записки Института славяноведения АН СССР*, т. 13, с. 3–120.

Рапацэвіч, С. Я. (2000). *Сінтаксіс пражскіх выданняў Францыска Скарыны*. Дыс. ... канд. філал. навуц. 10.02.01. Мінск, 131 с.

Ходова, К. И. (1963). *Система падежей старославянского языка*. Москва, 158 с.

Шахматов, А. А. (2001). *Синтаксис русского языка*. Москва, 624 с.

Ярмоленка, Э. В. (2019). Інфінітыў у функцыі дапаўнення (на матэрыяле старабеларускай пісьменнасці). [У:] *Скарынавы запаветы і сучаснасць: да 95-годдзя з дня нараджэння прафесара У. В. Анічэнкі*. Матэрыялы Міжнар. навуц. канф., Гомель 22 лістап. 2019 г. А. М. Воінава (гал. рэд.) [і інш.] (рэдкал.). Гомель, с. 342–347.

### УМОЎНЫЯ СКАРАЧЭННІ КРЫНІЦ ДАСЛЕДАВАННЯ

АВК – *Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссиею*. Т. I–XXXIX. Вильна, 1885–1915.

АЗР – *Акты, относящиеся к истории Западной России*. Т. I–V. Санкт-Петербург, 1846–1853.

Алекс. – «*Александрья*» пачатку XVII ст. (Рукапіс РНБ, F.XVII.5).

Алекс. XV – «*Александрья*» канца XV ст. (Рукапіс РНБ, Q.XVII.257).

Алекс. 1697 – «*Александрья*» 1697 г. (Рукапіс РДБ, М.1562).

Апакр. – *Апакрысіс*. Вільня, 1598.

Арыст. – «*Аристоцелевы вароты*» канца XVI ст. (Рукапіс НБ Беларусі, 096/276К).

Арх. ЮЗР – *Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России*. Т. I–XV. Санкт-Петербург, 1863–1892.

АСД – *Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси*. Т. I–XIV. Вильна, 1867–1904.

Атыла – «*Гісторыя аб Атыле*» каля 1580 г. [У:] Веселовский А. Н. *Из истории романа и повести*. Сборник Отделения русского языка и словесности. Санкт-Петербург, 1888, т. 44, № 3, с. 173–235.

Бельск. – «*Хроніка*» М. Бельскага пачатку XVII ст. (Рукапіс РНБ, F.IV.688).

Біблія – «*Біблія*» пачатку XVII ст. (Рукапіс РНБ, F.1.2).

Будны – «*Катэхізіс*» С. Буднага. Клецк, 1562.

Бых. – Летапіс па спісе Быхаўца канца XVI – пачатку XVII ст. [У:] *Полное собрание русских летописей*. Санкт-Петербург, 1907, т. XVII, с. 473–572.

Варл. – *Гісторыя альбо правдівое выписаніе ст. Іоанна Дамаскіна, о житіі святых преподобных отецъ Варлаама і Осафа и о навернено индіянь*. Куцеін, 1637.

Віл. – *Віленскі спіс летапісу канца XV ст.* (Рукапіс БАН Літвы, F. 22–49).

Гр. Віт. – *Грамата Вітаўта*, 1399, РЛА.

Дыяр. – «*Дыярьюш*» А. Філіповіча 1638–1643 гг. (Рукапіс ДГМ, Зб. Сінад. 856).

Жыц. св. – «*Жыція святых*» сярэдзіны XVII ст. (Рукапіс РДБ, № 159).

Зб. 262 – *Зборнік біблейскіх кніг пачатку XVI ст.* (Рукапіс БАН Літвы, RKF–262).

Зб. 752 – *Зборнік жыццй святых другой палавіны XVII ст.* (Рукапіс ДГМ, Зб. Сінад. 752).

Зб. 82 – *Зборнік навучанняў сярэдзіны XVII ст.* (Рукапіс БАН Літвы, RKF–82).

Зб. 259 – *Зборнік навучанняў сярэдзіны XVII ст.* (Рукапіс БАН Літвы, RKF–259).

ИЮМ – *Историко-юридические материалы, извлеченные из архивных книг губерний Витебской и Могилевской*. Вып. I–XXXII. Витебск, 1871–1906.

Каліст – *«Евангелле вучыцельнае» Каліста*. Еўе, 1616.

КВЗС – *Кніга Віцебскага земскага суда 1533–1540 гг.* (Рукапіс ЦДАСА, ф. 389, кн. 240).

КЗ – *Литовская метрика. Книги записей*. [У:] *Русская историческая библиотека*. Санкт-Петербург, 1910, т. XXVII, 660 с.

КПД – *Литовская метрика. Книги публичных дел*. [У:] *Русская историческая библиотека*. Юрьев, 1914, т. XXX, 538 с.

КСД – *Литовская метрика. Книги судных дел*. [У:] *Русская историческая библиотека*. Санкт-Петербург, 1903, т. XX, 1120 с.

Мак. – *Бяседы Макарья*. Вільня, 1627.

ПГ – *Полацкая грамата*, 1479, РЛА.

Пралог – *«Пралог» XVII ст.* (Рукапіс РДБ, ф. 256, № 325).

Рач. – *Летапіс па спісе Рачынскіх каля 1580 г.* [У:] *Полное собрание русских летописей*. Санкт-Петербург, 1907, т. XVII, с. 295–356).

СДГВ – *Собрание древних грамот и актов городов Вильны, Ковна, Трок*. Вильна, 1843.

Скар. – ДЗ – *Другазаконне*; ДП – *Кніга Данііла прарока*; КБ – *Кніга Быцця*; ПЦ – *Першая кніга царстваў*; ТЦ – *Трэцяя кніга царстваў*. Прага, 1516–1519.

Ст. 1529–Ф – *Статут Вялікага княства Літоўскага 1529 г., фірлееўскі спіс*. [У:] *Первый Литовский Статут*. В 2 т. С. Лазутка (ред.). Вильнюс, 1985, т. I, ч. 2: *Факсимиле Дзялыньскаго, Лаврентьевскаго и Ольшевскаго списков*, 670 с.

Ст. 1566 – *Статут Вялікага княства Літоўскага 1566 г.* (Рукапіс РНБ, Ф.П.34).

Ст. 1588 – *Статут Вялікага княства Літоўскага*. Вільня, 1588.

Стрыйк. – *«Хроніка» М. Стрыйкоўскага пачатку XVII ст.* (Рукапіс РНБ, Ф.IV.688).

Увар. – *Увараўскі спіс летапісу канца XV ст.* [У:] *Полное собрание русских летописей*. Санкт-Петербург, 1907, т. XVII, с. 85–124).

Цяп. – *«Евангелле» ў перакладзе В. Цяпінскага (Цяпіна, каля 1580 г.)*.

Чэцця – *«Чэцця» 1489 г.* (Рукапіс БАН Украіны, ДА/415 л.).

*Подано до редакції 14.04.2020 року*

*Прийнято до друку 14.05.2020 року*